

8D08701 – Аграрлық техника және технология (Агроинженерия) білім беру бағдарламасы бойынша Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесіне ізденуші Танбаев Хожакелди Кувандиковичтің «Сұйық минералды тыңайтқыштарды топырақ ішіне енгізуге арналған жұмыс органының негізгі параметрлерін негіздеу» атты докторлық диссертациясына

РЕСМИ РЕЦЕНЗЕНТТИҢ ЖАЗЗАША ПІКІРІ

р/н №	Критерийлер	Критерийлер сәйкестігі	Рецензенттің ұстанымы
1.	Диссертация тақырыбының (бекіту күніне) ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкес болуы	1.1 Ғылымның даму бағыттарына және/немесе мемлекеттік бағдарламаларға сәйкестігі:	Диссертация тақырыбы бекіту күні және атаудың сай келеді. Келесілердің ескерсек диссертация тақырыбы ғылымның даму бағыттарына сай келеді: Бірінші, отандық ауылшаруашылығы техникалары өндірісі және өндірісті жерсіндіру, коммерциялау маселелері. Оның ішінде ресурсунемдейтін технологияларды дамыту маңызды. Екінші, топырак құнарлығы арттыру мәслесі, бұл бағытта тиімді техникалық күралдарды жетілдіру және оны сарапап енгізу технологиясымен қатар шешу қажет. Үшіншіден заманауи ғылымда қолданыс тапқан есептік сұйық динамикасы мен дискретті элементтер әдісі және олардың ғылыми мақсатта қолдану елімізде енді басталып келеді. Автор өз жұмысында бұл мүмкіншіліктерді орынды пайдалана алған. Төртінші, жұмыс барысында гидрадинамиканың отандық ғылымда әлі қажетті жағдайда зерттелмеген бөлімдері (ұсақ микроарналардағы ағын динамикасы) де қарастырылған. Бұл келешек зерттеулерге түрткі болады. Жұмыс органының элементі, ұсынылатын бүріккіш заманауи терең қосындықтың сұйық беру жүйесінің ең соңғы атқарушы элементі болғандықтан оның жұмыстық параметрлері сарапап енгізу технологиясында қолдану үшін басқаруға жарамды болуы да көзделген.

		Аталғандар негізінде диссертация тақырыбы еліміздегі ғылымның даму бағыттарына сәйкес деуге болады. Диссертациялық жұмыста мемлекет бюджетінен қаржыландыру туралы мәліметтер көрсетілмеген. Зерттеулер жеке қаржыландыру негізінде жүргізілген.
2.	Ғылымға маңыздылығы	Жұмыс ғылымға елеулі үлесін қосады/ қоспайды, ал оның маңыздылығы ашылған/ ашылмаған. Ұсынылған жұмыс ғылымға үлес қосады деп айтуда болады және жұмыстың маңыздылығы ашылған. Жұмыста топырақ құнарлығын арттыру және нығыздалған қабаттың пайда болу мәселесін шешуге, сонымен қатар сұйық минерал тыңайтқышты енгізуге арналған жұмыс органының сұлбасы, оның параметрлерін теориялық негіздеу ұсынылған. Жұмыс органы пышағы параметрлерінің тарту кедергісіне әсері анықталған, тиімді кесу бұрыштары ұсынылған. Зерттеу әдістері бойынша, мысалы пышақ ізінде қалыптасатын құыс кеңістікті анықтау бойынша және есептік сұйық динамикасы (CFD) құралдарын қолдануда, мысалы Ansys Fluent бағдарламасында бүріккіштің параметрлерін оңтайландаруда нәтижеге жету үшін жеке өзіндік әдістерді ұсынған.

		Сұйықтықтың бұрку бұрышының бүріккіштің s параметріне, тік беру диаметріне (d) байланысы есептік-графикалық және CFD талдау жолдарымен дәлелденген. Ansys Fluent немесе Solidworks бағдарламаларында бұркудің бірқалыптылығын бағалау бойынша өзіндік формулаларды ұсынған және оны есептеулер кезінде колданған. Бұрку қасиеттерін, кездесстін кемшіліктерін, олардың себептерін анықтады. Сапалы бұркуді алудағы параметрлердің әсерін түсіндірді. Эксперименттер, деректерді Statistica бағдарламасында өндеген және графикалық жолмен сәйкестендіру (КОМПАС-3D) негізінде s параметрмен қатар ауысу терезесінің ауданын және бұрку бұрышын анықтауда қажет болатын ауысу тесігінің доға ұзындығын анықтауға бағытталған геометриялық білімдер жетілдірілген.
3. Өзі жазу принципі	Өзі жазу деңгейі:	Фылыми жұмысты өзі жазу деңгейі жоғары. Жұмысты рәсімдеу бойынша талаптарға сүйенген.
4. Ишкі бірлік принципі	4.1 Диссертация өзектілігінің негіздемесі:	Қазақстанның ауыл шаруашылығында топырак күнарлылығының төмендеуі басты мәселелердің бірі. Бұл егіншілікпен айналысадын өзге де көптеген елдерде кездеседі. Диссертацияда осы мәселе бойынша фылыми жұмыстардан, Ұлттық статистика бюросы сайтынан нақты деректер келтірілген, зерттеу тақырыбымен байланыстырылған. Автор егіс алаңдарында жеке бақылау жүргізген, қазіргі егіс далаларындағы нығыздалу қабатының пайда болу мәселесін атап өткен. Өзектіліктің екінші бағыты ретінде ауылшаруашылығында сұйық минерал тыңайтқыштарды енгізуге арналған техникалық құралдардың қамтылу жағдайын да атап өткен. Шындығында қазір де елімізде агротехникалық

	4.2 Диссертация мазмұны диссертация тақырыбын айқындайды 1) айқындайды; 2) жартылай айқындайды; 3) айқындамайды	талараптарға сай бейімделген, СМТ-ны топыраққа астарлай беруге арналан техникалар жоқтың қасы, бар болғанда да олар шет елдің өнімдері. Қазірде елімізде гидродинамиканың бағыты болып табылатын, микроарналы ағын заңдылықтары, бүріккіштердегі ағын заңдылықтары аз зерттелген. Бұл да жұмыс өзектілігінің бір бағыты. Жалпы диссертация өзектілігі негізделген. Жұмыс бес бөлімнен тұрады Бірінші, қолданыстағы бүріккіштер талданған, сосын жаңа бүріккіштің 3Д моделі жасалып, CFD бағдарламаларда талданған, оңтайлы өлшемдері анықталған. Келесі кезекте, оларды 3Д принтермен басып шығарып, тәжірибеде тексерген, кейін теориялық және компьютерлік нәтижелермен салыстырылған. Ұсынылған жұмыс органды және бүріккіш далалық жағдайда тексерілген. Ғылыми және техникалық нәтижелерге жеткен. Сонымен, диссертацияның жалпы мазмұны оның тақырыбын айқындайды.
	4.3. Мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді: 1) сәйкес келеді; 2) жартылай сәйкес келеді; 3) сәйкес келмейді	Зерттеу мақсаты мен міндеттері диссертация тақырыбына сәйкес келеді.
	4.4. Диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылышы логикалық байланысқан: 1) толық байланысқан; 2) жартылай байланысқан; 3) байланыс жоқ	Диссертация кіріспе, бес бөлім, жалпы қорытынды, пайдаланылған әдебиеттер тізімі және қосымшалардан тұрады. Бірінші бөлімде тақырыптың өзектілігі жан-жақтама карастырылған болса, екінші бөлімінде аталған мәселе бойынша техникалық шешімдер ұсынып, олар теориялық негізделген. Ал үшінші бөлімде ғылыми зерттеу бойынша жүргізілетін барша зерттеулердің әдіснамасы көрсетілген. Төртінші бөлімде нәтижелер, теориялық шешімдер мен тәжірибелік шешімдер өзара салыстырылған. Соңғы бөлімде ұсынылған жұмыс органдының экономикалық тиімділігі көрсетілген.

	4.5 Автор ұсынған жаңа шешімдер (қағидаттар, әдістер) дәлелденіп, бұрыннан белгілі шешімдермен салыстырылып бағаланған: 1) сыни талдау бар; 2) талдау жартылай жүргізілген; 3) талдау өз пікірін емес, басқа авторлардың сілтемелеріне негізделген	Тақырыптық шолудан бастап, факторлар, зерттеу әдістер, тәжрибелер, компютерлік талдаулар, далалық эксперименттер қорытындалар, моделдеу, өндіру / жасау үдерістері бәрі баяндалған. Жалпы, диссертацияның барлық бөлімдері мен құрылымы логикалық толық байланысқан. Ізденуші ұсынған жаңа шешімдерде (қағидаттар, әдістерде) сыни талдау бар. Ол ұсынылған жұмыс органдың және пышактың тарту кедергісі бойынша нәтижелер басқа авторлардың жұмыстарымен салыстырған. Жалпақ ағынды бүріккіштерге талдау жасалған. Жарты шеңбер пішінді соққы беті бар жалпақ бүріккіштің бүркү бұрышы мен соққы бетіндегі ағын қалыңдығын анықтау заңдылықтарын зерттеу кезінде, алдымен, бұрынан белгілі, толық шеңбер пішінде радиал бүріккіштен сұйықтың ағын заңдылықтары қарастырылып, салыстырылды. Wu D., Azuma T., Пажи Д.Г., Галустов, De Cock N., Clanet C., Villermaux E. сияқты ғалымдардың жұмыстарына талдау жасаған. Тамшылардың өлшемдері, топырактың копсып көтерілу өлшемдері (бүйірлік қанаты бар паралай соқаны зерттеуде) өзге ғалымдардың жұмысымен салыстырылған. Техникалық құралдарға шолу жасалып, белгілі және қолданыстағы құралдарға талдау жасалып (патенттер бойынша да) олардың кемшіліктеріне назар аударылған. Жұмыс органды мен пышағының құрылымдық сыйбасы, 3D моделі, жалпақ ағынды бүріккіштің сыйбасы мен 3D моделі, оның дәлелденген өлшемдері, бүріккіштен өтетін ағын облысының 3D моделі, есептік торы, Ansys Fluent® бағдарламасында үлдір ағының бірқалыптылығын тексеруге әдіснамасы және оны бағалауға арналған есептік қатынастар, онтайландыру шарттары, Ansys Fluent немесе Solidworks бағдарламаларында бүркүдің бірқалыптылығын бағалау бойынша өзіндік формула, бүріккіштің ауысу тесігіндегі доға ұзындығын анықтау формуласы және коффициент толығымен жаңа.
5. Ғылыми жаңашылдық принципі	5.1 Ғылыми нәтижелер мен қағидаттар жаңа болып табыла ма? 1) толығымен жаңа; 2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады); 3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)	

5.2 Диссертацияның қорытындылары жаңа болып табыла ма?
1) **толығымен жаңа;**
2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);
3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)

5.3 Техникалық, технологиялық, экономикалық немесе басқару шешімдері жаңа және негізделген бе?
1) **толығымен жаңа;**
2) жартылай жаңа (25-75% жаңа болып табылады);
3) жаңа емес (25% кем жаңа болып табылады)

Теориялық және экспериментал ізденістер негізінде h параметрдің (саңылау биіктігі) бұрку сапасына (бұрку бұрышына) салыстырмалы түрде әсері болмайтыны және бірінші кезекте h_d туынды шаманың әсері жоғары болатыны, әрі бұл шама h параметрдің төмен шегін анықтап беретіні алғаш атап өтілді.

Тарту кедергісінің пышақтар орнатылған жұмыс органының параметрлеріне теориялық тәуелділігі қагидаты – **жартылай жаңа (25-75%).**

Диссертацияда әр бөлім бойынша тиісті қорытындылар жасалған. Соңғы жалпылау қорытынды жалпы 7 баптан тұрады және оның 5-еуі (жұмыс органы және оның бүріккішіне (параметрлеріне) қатысты жасалған түйіндемелер мен қорытындылар) **толығымен жаңа.**

Парааплау типті соқаны қолдану арқылы күзде негізгі өңдеудің, сұйық минерал тыңайтқышты енгізу дің астық өнімділігіне тигізер онды әсерлері негізделген. **Жартылай жаңа (25-75%).**

Технологиялық түрғыдан сыйықтық бұркуге караганда жалпақ бұркудің тиімділігі алғаш атап өтілді. Сонымен қатар, бүріккіштің құрылымдық өлшемдері, пышақтағы орнату өлшемдері, бұрку бұрышын s параметр арқылу реттеу мүмкіндігі немесе бұркудің симметриялығын баптау параметрі **толығымен жаңа** техникалық шешімдер болып табылады.

Пышақ ізінде қалыптасатын қуыс өлшемдері мен бұрку бұрышы сайкестендіру тәсілі орынды жарытылған.

Осылар негізінде жұмыстың техникалық, технологиялық, экономикалық шешімдері **жаңа және негізделген.**

		Негізделген.
6.	Негізгі қорытындылардың негізділігі	Барлық қорытындылар ғылыми тұргыдан қарағанда ауқымды дәлелдемелерде негізделген/негізделмеген (qualitative research және өнертану және гуманитарлық бағыттары бойынша)
7.	Қорғауға шығарылған негізгі қағидаттар	Әр қағидат бойынша келесі сұрақтарға жауап беру қажет: 7.1 Қағидат дәлелденді ме? 1) дәлелденді; 2) шамамен дәлелденді; 3) шамамен дәлелденбеді; 4) дәлелденбеді 7.2 Тривиалды ма? 1) ия; 2) жоқ 7.3 Жаңа ма? 1) ия; 2) жоқ 7.4 Қолдану деңгейі: 1) тар; 2) орташа; 3) кен 7.5 Мақалада дәлелденген бе? 1) ия; 2) жоқ
8.	Дәйектілік принципі	8.1 Әдістеменің тандауы - негізделген немесе әдіснама нақты жазылған Келесідей қағидалар қорғауға ұсынылған: 1) сұйық минералды тыңайтқыштарды топыраққа астарлай енгізуге арналған жалпақ ағынды бүріккіштің құрылымдық сыйбасы, өлшемдері және 3D моделі; 2) жарты шенбер пішінді соққы беті бар жалпақ бүріккіштің бүрку бұрышы мен бүрку бірқалыптылығының бүріккіштің құрылымдық параметрлеріне тәуелділігі; 3) тарту кедергісінің пышақтар орнатылған жұмыс органының параметрлеріне теориялық тәуелділігі; 4) сұйық тыңайтқыштар ағынның бүріккіштермен өзара байланысын сипаттайтын ЕСД модельдер, есептік-графикалық тәуелділіктер, онтайландыру шарттары. Аталған қағидаттар жаңа, дәлелденген, олар нақты Scopus деректер базасына кіретін Халықаралық ғылыми басылымда 2 мақалада, ҚР ФЖБМ Білім және ғылым саласындағы бақылау комитеті ұсынған басылымдарда 3 мақалада баяндалған. 1-ші, 2-ші және 4-ші қағидаттар қолдану деңгейі кен. 3-ші қағидаттың қолдану деңгейі орташа. Жалпы қағидаттар тривиалды емес. Ғылыми жұмыста жұмыс органы және пышақтың тарту кедергісін анықтау (лабораториялық және далалық) белгілі болған әдіснамалар негізінде, ал пышақ қозғалысы кезінде ізінде қалатын қуыс кеңістіктің өлшемдерін

Дереккөздер мен ұсынылған ақпараттың дәйектелігі	1) ия; 2) жоқ	анықтау, бүріккіштің жарамдылығын тексеруге бағыталған (лабораториялық және далалық) эксперименттер өзіндік жеке әдістермен жүргізілген және олардың барлығы диссертацияда нақты жазылған . Әдістемелер негізді таңдалған. Жұмыста бүріккіштердің топырақты ылдалдау дәрежесін, тамшылардың мөлшерін анықтау бойынша да, белгілі бірақ негізді әдістер қолданған.
	8.2 Диссертация жұмысының нәтижелері компьютерлік технологияларды қолдану арқылы ғылыми зерттеулердің қазіргі заманғы әдістері мен деректерді өңдеу және интерпретациялау әдістемелерін пайдалана отырып алынған: 1) ия; 2) жоқ	Ғылыми жұмыс кезінде және зерттеулерде Ansys Fluent, Solidworks flow Simulation бағдарламалары қолданылған. Бүріккіш параметрлерінің тиімді параметрлерін анықтау үшін замануи Ansys Fluent платформасында бүріккіштен өтетін сұйық ағыны облысының үш өлшемді моделі жасалды және оның көмегімен сұйық ағыны симуляцияланды. Онтайландыру (тура онтайландыру әдісімен) жұмыстары жүргізілген. Графикалық талдаулар кезінде КОМПАС-3D, CorelDRAW қолданылған. Деректерді талдау Excel, STATISTICA бағдарламалары көмегімен орындалған.
	8.2 Теориялық қорытындылар, модельдер, анықталған өзара байланыстар және зандылықтар эксперименттік зерттеулермен дәлелденген және расталған (педагогикалық ғылымдар бойынша даярлау бағыттары үшін нәтижелер педагогикалық эксперимент негізінде дәлелденеді): 1) ия; 2) жоқ	Жұмыста аталған теориялық қорытындылар, анықталған өзара байланыстар эксперименттік зерттеулер және CFD талдаулар көмегімен тексерілген, салыстырылған, дәлелденген және расталған .
	8.4 Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге	Маңызды мәлімдемелер нақты және сенімді ғылыми әдебиеттерге сілтемелермен расталған . Бүркүдің бірқалыптылығын анықтау және оны қисықтылық шарттарымен түзету мүмкіндігі ішінара расталған .

		сілтемелермен расталған / ішінара расталған / расталмаған
		8.5 Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуга жеткілікті/жеткіліксіз
9	Практикалық құндылық принципі	9.1 Диссертацияның теориялық маңызы бар: 1) ия; 2) жок 9.2 Диссертацияның практикалық маңызы бар және алынған нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: 1) ия; 2) жок Пайдаланылған әдебиеттер тізімі 135 атаудан тұрады және сұйық минерал тыңайтқыштарды топырақ астына беру бойынша мәселелер, бүріккіштер және ондағы бүркү зандалықтыры, топырақ өндеу машиналарының тарту кедергісі, және гидравлика/гидродинамика бағыттарын қамтиды. Патенттерге, ГОСТ/МемСТ-ға және зерттеу нысанына қатысты, заманауи өндірістік мекемелердің сайттарына сілтемелер бар. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі әдеби шолуга жеткілікті. Теориялық тұрғыдан: Жұмыс органы мен пышақтың тарту күшінің оның негізгі құрылымдық және технологиялық параметрлеріне тәуелділік тарту қуаттары әртүрлі тракторлар үшін құрал параметрлерін анықтауға мүмкіндік береді. Бүркү параметрлері мен жұмыс органының жылдамдығы арасындағы анықталған аналитикалық және геометриялық тәуелділіктер, жарты шеңбер пішінді жалпақ бүріккіштің бүркү бұрышы мен соққы бетіндегі ағын қалындығы, Ansys Fluent® бағдарламасымен жасалған сұйықтық ағыны облысының 3D моделі және модельдерді оңтайландыру үшін қолданылатын теориялық шешімдер, тендеулер мен қатынастар, бүріккіштің жарамдылығын бағалау негіздері топырақ ішінде сұйық тыңайтқыштарды тарату саласындағы зерттеулерді одан әрі дамытуға ықпал етеді. Аталғандар негізінде диссертацияның теориялық маңызы бар. 1) Ұсынылған топырақ өндеуші жұмыс органы СМТ қолданылмағаның өзінде өнімділіктің 2-3% -ға өсуіне алып келеді.2) Ұсынылған бүріккіш өзге топырақ өндеу құралдарымен немесе беткейлік бүркү операцияларында қолдануға жарамды.3) Ұсынылған бүріккіштің санын арттыру немесе пышақтың орналасу бұрышын өзгерту арқылы саралап енгізу технологиясына кірісуге болады.

		4) Ұсынылған бүріккіш техниканың өзге салаларында да қолданылуы мүмкін. 5) Ansys Fluent және Solidworks flow Simulation бағдарламаларында қолданылған әдістер оку үдерістерінде және басқа да зерттеу жұмыстарында қолдануға жарамды. Терен қопсытқыш өндірістік қолданыста болған және зерттеу нәтижелеріне сай күзгі судігері өндірісінде гектарына 2,7 центнер артық өнім алынатын көрсеткен. Сондықтан қазірде, нығыздалған топырақ қабатының қалыптасу мәселесін шешуде, ылғалмен қамтамасыз ету, тыңайтқыштарды енгізуде ұсынылатын құрылғы егіншілікте кеңінен қолданылуы мүмкін. Осы негізде диссертацияның практикалық маңызы бар және нәтижелерді практикада қолдану мүмкіндігі жоғары: Практикалық ұсыныстар толығымен жаңа болып табылады. Ұсынылған бүріккіштер қазірде белгілі брендтердің бүріккіштеріне қарағанда қолдануға тиімді, арзан, әлі қолданыста жоқ. Ұсынылған жұмыс органды елімізде әлі сериялық өндірістте әрі қолданыста жоқ, сызықтық бүркү емес жалпақ бүркү принципі ұсынылған (25-75% жаңа болып табылады).
9.3	Практикалық ұсыныстар жаңа болып табылады	
10.	Жазу және ресімдеу сапасы	Академиялық жазу сапасы: 1) жоғары; 2) орташа; 3) орташадан төмен; 4) төмен. Академиялық жазу сапасы жоғары.

Шешім:

Диссертациялық кеңеске Танбаев Хожакелди Қувандиовичке 8D08701 – Аграрлық техника және технология (АгроИнженерия) білім беру бағдарламасы бойынша Философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін беру жөнінде ұсыныс жасаймын.

Ресми рецензент:

техника ғылымдарының кандидаты,
Қазақ ұлттық аграрлық зерттеу университеті,
И.В. Сахаров атындағы "Машинаны
кафедрасының профессоры

пайдалану

Хазимов Марат Жалелович